

Galaction VEREBCEANU
 Institutul de Filologie al AȘM
 (Chișinău)

**O VARIANTĂ MOLDOVENEASCĂ
 A CĂRȚII POPULARE *ALEXANDRIA*¹.
 MORFOLOGIA (3)**

Abstract. The article analyzes the morphological features of the parts of speech from the text of the popular book *Alexandria* (Romanian manuscript, 817 share, 301 fund, copied in Chisinau in 1790 and stored at the National Library of the Academy of Sciences „V. I. Vernadsky” from Ukraine), putting the main emphasis on the differences and similarities of the morphological system of the text.

Keywords: case, conjugation, declension, diathesis, mode, number, person, time.

În articol sînt analizate trăsăturile părților de vorbire apte să evedențieze diferențele și asemănările caracteristice sistemului morfologic al textului cercetat.

Substantivul. *Declinarea.* Substantivul de declinarea a III-a în *-e frate*, urmat de un adjectiv posesiv, nu se deosebește, prin flexiune, de construcția actuală: *fratele meu* (15^r, 35^r), *fratele tău* (68^r, 68^v-2), *frate-său* (75^r). În două cazuri, *frate* este concurat de *frăține-tău* (68^r), *frăține-său* (68^v), formă analogică după *tătine* (vezi Densusianu II 1961, p. 95).

Un singur substantiv feminin își menține constant declinarea mai veche, a III-a: *marmore* (40^r, 40^v, 46^r, 57^r, 61^v, 65^v). În rest, forme noi cu *-ă*, deci aparținînd declinării I: *peștiră* (46^v-5, 64^v-3, 65^r-4 etc.), *peștira* (64^v), *aramă* (44^v).

O situație fluctuantă se constată și în cazul substantivelor feminine cu radicalul în *ș*, *j*, textul manuscrisului înregistrînd atît forme de declinarea a III-a: *grija* (13^r, 28^r, 44^r), *ușe* (61^r-4), cît și forme de declinarea I: *mreja* (34^v), *ușa* (60^v). Pentru actualul *cenușă*, consemnăm, o dată, forma cu *ș* suprascris. Norma textului – formele cu *-e* după *-ș* sînt mai numeroase – e în favoarea formei vechi: *cenușe* (14^v).

Forme aparținînd declinării a III-a se constată și în singurele atestări: *pîntecele* (68^v), *berbecile* (18^v-2). În schimb, *strugur* (65^r) este de declinarea a II-a.

Genul I. Substantivul *pustiu* este de genul feminin: „*pustie* aceasta” (40^v), *pustie* (41^v). Același gen este indicat de *slugă* (31^r), *sluga* (31^r), „unii *slugi*” (70^r).

Genul substantivului animat de origine slavă *voievod* este, în general, stabilizat; textul înregistrează în exclusivitate forme cu terminație în consoană: *voievod* (25^v, 52^v etc.), cu 53 de prezențe; cf. însă o singură excepție, *voievoda* (22^r), formă cu desinență vocalică, curentă în textele vechi din epocă (ILRL 1997, p. 321).

Numele de origine turcă *pașă*, desemnînd persoane de sex bărbătesc, trece, semantic, în categoria masculinelor: „7 *pași*” (32^v), *pașii* (34^r); cf. însă și „un *pașe*” (33^r, 33^v).

¹ Vezi „Philologia”, 2014, nr. 1-2, p. 72-136; 3-4, p. 76-86.

Substantivul inanimat *veac* pare să se fi fixat în forma de masculin, pluralul fiind reflectat în expresia *în veci de veci* (66^r) sau în locuțiunea adverbială *în veci* (31^r, 74^r).

Substantivul de origine turcă *catîr* apare notat cu formă de neutru: „Și mai adusă ră 8000 de *catără* încărcate de galbeni” (52^v; vezi și 52^r). Într-un caz, *catîr* este ortografiat cu *r* suprascris, care, din context, redă forma de plural masculin în *-i*: „Și mai adusă ră <...> 500000 de *catâr*, încarcat de arme” (52^v).

Cîmp își menține forma originară de masculin plural: *cîmpii* (35^v, 71^{r-2}, 76^r, 76^v).

N u m ă r u l. Forme de singular, omonime cu cele de plural, se constată la substantivul *crai*: „Filip-*crai*” (35^r) ~ „*crai* și domni” (71^r), dar și „toț *crai*<*i*>” (19^r); cf. însă *ochiu* (48^r) ~ plural *ochi* (76^r), *ochii* (72^r, 76^v etc.).

Substantivele *grumaz* și *mînz* au la masculin plural forme învechite: *grumazi* (26^r), *mîndzîi* (46^v), substantivul de origine slavă *obraz* construiește pluralul la fel ca neutrele: *obrază* (32^v), cu *e* velarizat, iar *tătar* are forma *tătarii* (16^{r-2}, 25^r, 48^v).

Substantivul *copac* păstrează la singular, în singura atestare, desinența veche: *copaciul* (30^v).

Forma arhaică este consemnată și în pluralul femininului *povară*: *povoară* (30^r).

Mînă apare numai cu pluralul analogic, de cele mai multe ori în *-i*: *mîni(le)* (36^r, 42^r, 55^r, 68^v etc.), dar și, mai rar, în *-e*: *mînele* (22^v, 65^r, 65^v).

Substantivul *iarbă* înregistrează ambele forme: *ierbi(le)* (24^v, 75^v) și *ierburile* (24^v), iar *roată* și *vreme* sînt întrebuițate la plural în formele curente în epocă: *roate* (13^r, 14^r), *vremi* (53^v, 57^r).

În formele de plural ale substantivului *pasăre* nu s-a produs alternanța vocalei radicale: *pasări(le, lor)* (43^{r-2}, 46^r), unicele forme atestate în textele vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 102).

În privința neutrelor, nu este nimic de comentat decît că acestea au, în cvasimajoritatea cazurilor, terminația *-uri*: *daruri* (17^v), *haragiuri* (17^v), *jghiaburi* (67^r), *pustiuri* (43^v), *visuri* (70^v) etc. și terminația *-e*: *bu(d)zdușanele* (55^{r-2}), *capetele* (51^r, 59^r), *lemne* (40^r), *ostroave(le)* (17^v, 69^{v-3}) etc.; cf. însă *arce* (47^v, 58^r) și *palaturi(le)* (34^{r-2}, 34^v) pentru actualele *arcuri* și, respectiv, *palate*.

Substantivele neutre cu radicalul în *-r* au la plural terminația *-ă*, desinență interpretată fonetică sau analogică (vezi Densusianu II 1961, p. 105; ILRL 1997, p. 325): *cară* (59^r, 74^r), *hotarăle* (22^v, 22^v), *izvoară(le)* (42^v, 43^r), *odoară* (71^v), *pahară* (30^r), *păhară(le)* (33^{v-2}, 38^r).

C a z u l. Terminația arhaică *-iei* la substantivele feminine în *-ă* și la cele în *-e* la singular, rezultată din desinență și articolul hotărît *-ei* și atestată în epocă (vezi ILRL 1997, p. 325), este în declin în textul cercetat: *lumiei* (56^r), net majoritare fiind formele devenite ulterior normă: *apei* (29^v), *bisăricii* (24^r), *cetății* (17^r, 29^v, 61^v, 73^v etc.), *lumii* (32^r, 40^v, 69^v, 70^v), *mării* (42^v), *ușii* (47^v, 60^v), *vieții* (58^v) etc.

Femininele *tătar* și *țară* construiesc genitiv-dativul, singular și plural, diferit de limba română literară actuală, înregistrînd formele: *tătarii* (16^{r-2}, 25^r, 48^v), *tătariilor* (48^v, 25^r, 48^v), *țării* (14^v, 57^v), *țăriiilor* (22^v, 64^r), ca urmare a velarizării lui *i*, precedat de *r* dur.

Substantivul feminin *maică* are la genitiv-dativ singular forma *maicii* (13^r, 68^v, 72^r).

Numele proprii masculine desemnând persoane formează genitiv-dativul, la fel ca în limba actuală, cu ajutorul articolului hotărît proclitic: *lui Alexandru* (22^r), *lui Aristotel* (71^v) etc. Într-un singur caz, genitiv-dativul prenumelui *Eremia* este exprimat sintetic: *Eremiei* (74^r), formă asemănătoare cu cele ale substantivelor proprii feminine, nume de persoane sau de state: *Machedonii*<*i*> (69^v, 71^r), *Moldaviei* (22^r), *Moldavii*<*i*> (22^r), *Olimbiiadei* (13^r), *Olimbiedii* (74^v-2), *Ruxandii* (38^r), *Savelii* (19^r).

Dumnezeu se declină atît ca nume propriu: *lui Dumnedzău* (14^r, 23^r, 41^v, 74^r etc.), cît și, o dată, ca apelativ: *Dumnedzăului* (65^v).

Numele în genitiv-dativ se realizează, la fel ca în scrierile din epocă (vezi ILRL 1997, p. 326), și prin construcții prepoziționale cu *cătră*: „și dzisă *cătră* sol” (13^r), „și dzisă *cătră* Filip” (24^v), „el dzisă *cătră* Darie” (30^v) etc. și cu *la*: „să scrie carte *la* Darie-împărat” (13^r), „dîndu-i și cheile cetății *la* Alexandru” (17^v), „să pocloni *la* Eremie-proroc” (24^r), „scrisă ră carte *la* Filip vraciul” (24^v), „Avem noi datorie să te lăudăm *la* Darie și *la* persi” (27^v), „scrisă *la* Alexandru” (58^r, 58^v), „scrisă carte *la* feciorii ei” (75^r) etc.

Vocativul este exprimat diferit, fie prin *-e* etimologic sau analogic, în cazul masculinelor: *Alexandre* (13^v, 36^v, 55^r, 67^v-2 etc.), *Doamne* (28^v, 55^r-2, 60^v-2), *Filipe* (75^v), *Filoane* (33^v, 51^r, 52^v, 54^v, 55^r-3), *frate* (65^r-2, 66^v, 72^v, 75^r-2), *împărate* (14^v, 31^v-2, 72^r, 75^r-2 etc.), *oame* (68^v-2) etc., fie prin *-ule*: *cetitoriule* (35^r), *Dumnedzăule* (70^v), *omule* (43^r), *voievodule* (51^r), *vraciule* ((24^v, 25^r, 75^v-2), fie, mai rar, prin forme identice cu nominativul, urmate de determinativ: *fătul meu* (65^v-2, 68^r, 69^v).

Foarte rar, vocativul plural masculin este redat prin forma lipsită de articol: *oameni* (24^v), exemple răspîndite în textele vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 94), sau articulat cu determinativ: *feții miei* (75^r) ori prin forme identice cu dativul: *fraților* (56^r, 75^v), *machidonenilor* (38^r, 40^v), *persilor* (38^r). Alteori, textul înregistrează forme mixte de vocativ în același context: „Dară să știți, *fraților* și *prietinii miei*” (54^r).

Vocativul feminin în *-o* apare în *Ruxando* (51^r) și *Talistrado* (57^r); vezi și *Talistrado-împărăteasă* (58^v, 59^r).

Articolul. *Articolul hotărît.* Articolul enclitic este notat constant în forma de nominativ-acuzativ a masculinelor: *cărușul* (14^r), *malul* (34^v), *norocul* (55^r), *trupul* (75^r) etc. Cazurile de elidare a lui *-i*: „așa îș dede Levcaduș otrăvitoriul *spurcatu* lui suflet” (76^r) sînt singulare, dacă se face abstracție de exemple de tipul *tată-său* (44^v), caracteristice și limbii literare actuale. Lipsa articolului hotărît *-i* este consemnată însă în mai multe exemple, numărul acestora constituind 85. Fenomenul suprimării articolului hotărît, datorat unui reflex al limbii vorbite, afectează forma de genitiv-dativ a substantivelor proprii: *Candachii*<*i*> (61^v), *Indii*<*i*> (55^r-2), *Machedonii*<*i*> (69^v, 71^r), *Moldavii*<*i*> (22^r), a celor comune la plural: *atinei*<*i*> (16^r-2, 16^v, 17^r), *cai*<*i*> (36^v-2, 38^r, 46^v-2, 57^r etc.), *copii*<*i*> (63^r-2, 63^v-3, 64^r-2, 76^v etc.), *crai*<*i*> (18^v, 55^v, 71^r-2, 71^v etc.), *dumnedzăi*<*i*> (16^v, 38^r), *fii*<*i*> (28^v), *împărății*<*i*> (18^r, 22^v-2, 51^r, 71^r etc.), *lei*<*i*> (51^v), *vistieri*<*i*>*le* (57^r, 76^r), precum și genitiv-dativul sintagmei *împărăția ta: împărății*<*i*> *tale* (14^v-2, 15^r-3, 52^v-2, 69^r-3 etc.).

Articolul genitival este prezent cu întreaga serie variabilă: „pămînt *al* cerșilor” (19^v), „oaste *a* lui Poriu” (51^v, 53^v), „boieri *ai* lui” (41^v), „toate *ale* lui” (63^v). Dintre formele articolului genitival, *a* și *al* au cele mai multe apariții (17 și 18), iar *ai* și *ale*, cele mai puține (2 și 3). Forma invariabilă *a* apare notată în 12 construcții, determinantul fiind fie un substantiv masculin (singular sau plural): „înger *al* său” (44^r-2), „sol *a* lui” (68^v), „voievod de *a* lui Alexandru” (59^r, 73^r), „împărat *al* Apusului și *al* Răsăritului” (57^v), „galbeni de *a* lui Darie-împărat” (52^v), „*a* lui Alexandru machidoneni” (53^v), „nepot *a* lui Adam” (44^r) etc., fie unul feminin plural: „pietre *a* lui Solomon-împărat” (19^r), „pre la *a* lor țăr” (74^v), fie un substantiv neutru indicînd ambele numere: „crugul lunilor și *a* luceferilor” (57^r), „jilțul cel de aur *a* lui Poriu-împărat” (56^v), „scaunul cel împărătescu *a* lui Alexandru” (63^r), „cuvinte *a* boierilor” (14^v), „cuvinte *a* lui Filon și *a* lui Potolomei (70^v) etc.

Este de semnalat, de asemenea, utilizarea în cîteva contexte a articolului posesiv după un substantiv articulat: „sfita *a* lui Aron-proroc” (24^r), „și scoasă stema *a* lui Anarhos-împărat” (30^r), „viița *a* tuturor turcilor” (31^r), fenomenul dublei articulări fiind răsîndit în primele noastre texte vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 245–246).

Articolul adjectival. În privința acestui tip de articol, este de menționat trăsăturile: formele lui sînt cele conforme cu limba română actuală, adică *cel*, *cea*, *cei*, *cele*, precedă constant un adjectiv nearticulat, nu sînt folosite niciodată cu deicticul *-a*, genitiv-dativul se acordă în caz cu substantivul, iar topica este cea modernă: „prietinul lui *cel* iubit” (39^r), „cetate *cea* mare” (15^v), „oamenii *cei* sălbateci” (42^r)”, „limbile *cele* păgîne” (60^r), „oștenilor lui *celor* veteji” (76^r). Singura precizare poate fi făcută pentru forma feminină de singular *cea*, care, printr-un proces fonetic de monoftongare, apare notată *ce*: „poarta *ce* dintîi” (34^r), „cămara *ce* de taină” (34^v), „oaste me *ce* odihnită” (52^v), „viița me *ce* amară” (76^v) etc.

Adjectivul. Flexiunea adjectivului este stabilă, fiind identică cu cea a determinatului: „cuvinte *bune* și *dulci*” (15^r), „unde cade copaciul *mare*, *mare* sunet face și corabie pre mare *mari* valuri faci” (30^v).

Pluralul masculin al adjectivului *gol* este *goli* (41^v-2, 42^r, 44^r), formă curentă în textele vechi din secolul al XVI-lea (vezi Densusianu II 1961, p. 108), dar și în cele din epocă (vezi ILRL 1997, p. 328).

În privința gradelor de comparație, este de remarcant exprimarea superlativului absolut cu ajutorul prefixului arhaic *pre-* (= *prea*): „*precinstita* fața” (71^v), „om *precredincios*” (64^r), „*preiubite* Alexandre-împărate” (71^v), „*preînțelepte* Alexandre” (65^v), „*dascale* al meu *preînțelepte*” (71^r), „*premilostive* Alexandre-împărate” (63^v), „*premilostive* împărate Alexandre” (64^r), „*cîmp preminunat*” (46^r), „Poriu *preprost*” (55^v). Formele mai numeroase sînt însă cele construite cu *foarte*, antepus adjectivului: *foarte înțelept* (35^v) etc., dar folosit și postpus adjectivului: „munț *înalt foarte*” (60^r), îmbinare nerecomandată de norma literară actuală (vezi GALR I 2005, p. 161). Alteori, *foarte* însoțește locuțiuni: „viița *foarte* cu anevoie” (48^r), „fusă *foarte* cu meșteșug” (67^r).

Aceeași idee de superlativ se realizează cu ajutorul construcției *adverb + de + adjectiv*: „Iară după dînșii veni 500 de fete tinere și *ales de frumoasă*” (18^v), adverbul *ales* – astăzi învechit și popular – avînd sensul „deosebit”. Într-un context, locul adverbului

din construcție este luat de adjectiv, rezultând o îmbinare nefirească pentru limba literară actuală: „Și era niște pasări întru acei pomi *minunate de frumoasă*, carele cînta cu niște viersuri *minunate de frumoasă*” (43^r), „ramurile *minunate de frumoasă*” (46^r); cf. însă „*zidituri minunate de frumoasă*” (61^v).

Valoarea de superlativ este redată, de asemenea, cu ajutorul adverbului *mult*: „împărăție este *mult* înaltă și împodobită” (32^r) și al locuțiunilor adjectivale *fără de preț*: „șaoa de adiamant *fără de preț*” (19^r; vezi și 30^r, 43^r, 68^v, 71^v etc.); *fără de seamă*: „furnici de acele *fără de samă*” (39^v; vezi și 19^v, 42^v, 56^r); *de mult preț*: „haine scumpe de *mult preț*” (18^r; vezi și 18^v, 30^r, 68^v etc.).

Pronumele. *Pronumele personal*. Formele atone de dativ și acuzativ sînt concurate de cele cu *î* protetic: *-mi* (28^v, 55^r, 63^r etc.), *-ți* (63^r, 73^v), *-l* (13^r-2, 31^r-5, 73^r-2 etc.), *-i* (15^v-3, 33^v-5, 53^v-6 etc.) și *îmi* (15^r, 30^v, 75^v etc.), *îț* (13^r-2, 33^r, 72^v-2 etc.), *îl* (13^r, 32^r, 74^v-2 etc.), *îi* (22^r, 47^v-2, 65^v-2 etc.), fără a se consemna o evidentă „rivalitate” între aceste forme.

Forma de nominativ-acuzativ a lui *ea*, cele de dativ plural ale lui *noi* și *voi* se deosebesc de cele actuale doar prin ortografie: *e* (44^v, 68^r, 69^r-2, 71^v), *nooa* (41^r, 58^r-4 etc.), *vooa* (22^v-2, 23^r-2, 75^r etc.).

Pronumele de persoana a III-a *îns*, totdeauna articulat, se folosește frecvent în îmbinare cu *într-* și *dintr-*: *într-însul* (22^r, 47^r, 68^v), *într-însa* (16^v, 27^v, 47^v, 64^v-2 etc.), *într-însii* (42^v), *într-însăle* (42^v, 52^r, 57^r), *dintr-însul* (44^r).

La fel ca în textele vechi, compusul lui *îns*, cu *de*, precedat el însuși de prepoziții, are o întrebuițare foarte largă în textul cercetat și înregistrează 83 de apariții: *cu dînsul* (13^v, 43^r-2, 70^r etc.), *întru dînsul* (43^r), *de la dînsa* (69^r), *după dînsa* (74^v), *cătră dînșii* (15^v, 16^v), *dintru dînșii* (44^r), *pre dînsăle* (52^r) etc., semnalîndu-se numai un caz de concurență din partea pronumelui *el*, cu care este identic din punct de vedere semantic: „*vai de el!*” (53^v).

O ultimă constatare se referă la apariția formelor atone ale pronumelui personal în postpoziția verbului: *închinămu-ne* (17^r, 30^r), *rogu-mă* (59^r), *rogu-vă* (54^r), îmbinări care astăzi nu se regăsesc decît în registrul popular al limbii.

Pronumele de întărire este prezent, în cele trei contexte, prin unica formă de masculin singular, întărită de pronumele personal: „eu *însuș*” (27^r, 58^r, 64^r). Valoare de pronume de întărire are și adjectivul *sîngur* în poziție absolută: „fiind locul foarte înalt, precum *sîngur* îl vedzi” (44^r) sau precedat de pronume personal ori urmat de substantiv propriu: „tu *sîngur*” (27^v, 54^v), „el *sîngur*” (28^v, 54^r) „*sîngur* Alexandru” (76^r), „*sîngur* Alexandru-împărat” (33^v), „pre *sîngur* Alexandru” (36^r).

Pronumele reflexiv apare în forme care, în general, sînt caracteristice limbii actuale. Ce le deosebește este frecvența cu care sînt întrebuițate în text: *să* (niciodată *se*) (16^r-6, 40^v-4, 76^v-2 etc.) însumează 247 de exemple, dintre care 12 îi revin lui *-să* (33^v, 61^v etc.) în postpoziția gerunziului, și patru lui *-să-* (14^v, 15^v, 18^r, 46^v) în forma verbală inversată de viitor. Pronumele aton *s-* (14^v-2, 44^r-3, 76^v-4 etc.),

folosit în fonetică sintactică, numără 58 de înregistrări, iar *ș* suprascris (26^v-3, 59^f-3 etc.), redat în text *să*, conform normei textului, totalizează 136 de apariții. Încheie seria reflexivelor în acuzativ *sine*, cu o singură întrebuințare: „Alexandru strînsă cătră *sine* pre Ducepal” (55^v). Pronumele reflexiv în dativ totalizează 44 de apariții: 26 cu *-ș* suprascris (26^r, 55^f-3 etc.), 9 cu *ș-* (28^v, 74^v-2 etc.), realizat în fonetică sintactică, 7 cu *iș* (18^v, 76^r-2 etc.) și cite un exemplu cu *iși* (72^v) și cu *-și* (34^f).

Pronumele (adjectivul) posesiv. Formele masculine de persoana 1, singular și plural, sînt totdeauna cele etimologice: *al meu* (55^r), *meu* (24^v, 33^r, 68^v-2, 75^v-3 etc.), *miei* (13^r-2, 40^v, 54^r-2, 75^v-2 etc.), exceptînd, o dată, forma analogică: „O, dragii *mei* crai și domni!” (71^r).

Pentru persoana a 3-a consemnăm forme curente și astăzi și folosite, ca în textele vechi (vezi Berea 1961, p. 324–325), în legătură cu subiectul: „și trimisă Arhidon-împărat sol cu poclon și carte și pre feciorul *său*” (15^r), „iară Dumnedzău trimisă pre un înger *al său* la Adam” (44^r), „să rădică Alexandru cu toate oștile și putere *sa*” (61^r), „Poriu ave 30 de crăii supt stăpînire *sa*” (35^r), „Sif au rămas aice cu fămeia și cu copii<i> *săi*” (44^r), „fericit om este acela carele ascultă de părinții *săi*” (72^r), „Alexandru să umplu de jale maicii *sale*” (72^r), „Evimilitrie-împărat ieși cu toate oștile *sale*” (60^r) etc. Cu aceeași funcție se întrebuințează și formele de genitiv ale pronumelor personale de persoana a 3-a *lui*, mult mai numeros decît *său*, *sa*, și, mai rar, *ei*, precedate de substantive aflate în relație atît cu subiectul: „Darie chiemă pre boierii *lui*” (13^v), „Darie-împărat făcu sfat cu pașii *lui*” (34^v), „toată pasăre pe limba *ei* pier” (48^r), cît și cu obiectul: „să-i sfarmi cetate *lui* și să-i pradz țara și toate *ale lui*” (63^v), „vă voi scoate eu din mîinele *lui*” (22^v), „Iară Alexandru îi dede lui o cetate cu toate ținuturile *ei*” (73^v) etc.

Formele *său*, *sa* apar notate în vecinătatea substantivelor nearticulate, care, ca în limba de astăzi, exprimă grade de rudenie: *frate-său* (75^r), *frăține-său* (68^v), *tată-său* (44^v), *maică-sa* (64^r-2, 68^r-2, 68^v-2, 76^r etc.), *mumă-sa* (15^r, 68^r-2, 76^v).

O ultimă constatare se referă la construcțiile în care adjectivul posesiv sau pronumele personal cu funcție posesivă sînt reluate pleonastic de formele atone ale pronumelui reflexiv în dativ, fenomen caracteristic textelor vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 249): „să-ș scoată fieștecarele oștile *sale*” (26^r), „cum ș-ar învăța un părinte pre fii<i> *săi*” (28^v), „ș-au luoat Alexandru dzioa de la prietinel *lui* cel iubit” (39^r), „iș vădzusă Alexandru moarte *lui*” (48^v), „dzgîriindu-ș feșile *lor*” (55^v).

Pronumele (adjectivul) demonstrativ. Ca pronume, demonstrativul de apropiere nu se deosebește, de obicei, de cel actual, avînd, la nominativ-acuzativ singular, masculin și feminin, formele *acesta* (33^v-2 etc.), cu cinci atestări, și *aceasta* (35^v etc.), cu 11 atestări. Pluralul masculin este notat prin formele *aceștia* (18^v, 71^r) și *aceștii* (40^r, 42^r, 72^r, 72^v).

La fel se prezintă și adjectivul pronominal, care, în funcție de poziție, are formele: *acest* (63^v-3 etc.), antepus, cu 15 atestări, și, o dată, postpus: *acesta* (61^v). Singurele

forme, deosebite de cele actuale, dar curente în textele vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 120–121), sînt *acestaș* din locuțiunea adverbială *întru acestaș chip* (13^r, 14^r, 69^r) și *ceasta*: „de *ceasta* parte” (26^r, 52^r). Pentru genitiv-dativ singular feminin apare doar forma etimologică *aceștiia* (53^v, 61^v). Pluralul masculin este reprezentat de forma *acești* (43^v), cel feminin, de formele *aceste* (43^r etc.), antepus, cu 12 atestări, și *aceste* (= *acestea*), postpus, cu trei atestări: „cuvintele *aceste*” (28^v, 32^v), „lifantele *aceste*” (52^r). Genitivul-dativul plural masculin apare sub forma *acestor* (60^v).

Pronumele demonstrativ de depărtare are, la nominativ-acuzativ, singular și plural, masculin și feminin, formele: *acela* (33^v-3 etc.), cu 14 apariții, *aceea* (13^v, 14^v) și *acele* (= *acelea* 31^v, 32^v, 39^r).

Adjectivul demonstrativ apare notat, de cele mai multe ori, în prepoziția substantivului, la singular masculin avînd forma *acel* (47^r-2 etc.), cu 25 de atestări; cf. însă *acela* (63^v, 71^r, 73^v 74^r), postpus, la feminin, formele: *aceea* (65^r etc.), *ace* (54^r etc.) și *aceea* (29^r etc.), toate numărînd 36 de atestări, iar pentru genitiv-dativ singular feminin consemnîndu-se două exemple cu formă etimologică: „ușii *aceea*” (61^r), „cetății *aceea*” (73^v).

Aceeași preferință pentru antepunere se constată și la masculin plural: *acei* (48^r-2 etc.), cu 14 atestări; cf. însă, o dată, „oamenii *acei*” (40^v). Femininul plural înregistrează aproximativ același număr de atestări, atît în poziție antepusă, 13: *acele* (60^v-3 etc.), cît și în poziție postpusă, 12: *acele* (= *acelea* 67^r-2 etc.). Genitiv-dativul singular și plural, masculin și feminin este prezent în cîteva contexte, fără a se constata o preferință pentru antepunere sau postpunere: „*acelui* Alexandru” (22^v), „*acelui* cîmp” (46^r), dar „orașului *acelui*” (74^r), „împrejurul *acelor* casă” (67^r), „în fața casălor *acelora*” (67).

Forma amplificată este concurată de forma aferezată din componența pronumelui relativ compus: *cela ce* (18^r, 36^v-3, 60^v-2, 67^v etc.), cu 14 ocurențe, restul formelor fiind mai puțin numeroase: *cei ce* (31^v, 46^v-2, 68^r, 73^r, 76^r), *cele ce* (16^r, 34^r, 58^r, 59^r) sau chiar unice: *celui ce* (70^v). Ca pronume și adjectiv, *cela* este notat doar în exemplele: „*celui* mîndru îi stă Dumnedzău împrativă” (35^r), „*celor* mîndri le stă Dumnedzău împrativă” (57^v), „stîlpul *cela* făcut după potop” (22^v).

Formele demonstrativelor *aceasta*, *aceea* și *acela* cu sens neutru apar notate în componența unor expresii: *una ca aceasta* (sau *aceea*) (31^r, 32^v-2, 58^v) cu sensul „așa ceva” sau a unor locuțiuni adverbiale: *cu toate aceste* (33^r), *pentru aceasta* (24^v etc.), *după aceea* (70^r-2 etc.), *drept aceea* „deci” (38^r, 54^r), *pentru aceea* (70^v-4 etc.), *ca acela* „neînsemnat” (14^v).

Adjectivul demonstrativ de identitate este notat o dată: „*aceeș* cetate” (61^v).

Pronumele și adjectivul demonstrativ de diferențiere, compus din pronumele demonstrativ de depărtare aferezat (*a*)*cel(a)* și adjectivul pronominal nehotărît *alalt*, este prezent în text fie ca pronume: *ceialalți* (71^v), fie ca adjectiv: „*ceialalți* boieri” (59^r).

Pronumele (adjectivul) interogativ-relativ. Care are o variantă invariabilă, după gen și număr: *care* (14^v, 42^r, 74^v etc.) și una variabilă, care apare numai sub forma *carele* (22^v, 35^r-2, 71^v etc.), ambele desemnînd substantive de toate genurile și numerele. Concurența dintre aceste două forme este evidentă, frecvența

cea mai ridicată fiind de partea formei articulate: 34 de atestări față de 24 de atestări, câte înregistrează forma invariabilă. În exemplele „nu să mai audzie *care* ce vorbește și ce dzice” (74^v) și „mulț au întrat și n-au mai ieșit; așijdere și *care* au ieșit n-au mai ieșit sănătoș” (65^r) relativul este sinonim cu *cine* sau/și *cei ce*.

La cazurile oblice, *care* apare notat în două contexte: „va ucide berbecile de la răsărit, *căruie* îi ajung coarnele pînă la ceriu” (18^v), „începu a împărți împărățiile și domniile voievodzilor și boierilor lui celor vetej și credincioș, *căruie* după vrednicie sa” (69^v), în ultimul exemplu relativul avînd înțelesul pronomelui nehotărît *fiecare*.

Cu valoare adjectivală, *care(le)* apare în construcția numită „legătura relativă” (vezi Iliescu 1956, p. 28; Nilsson 1958, p. 12-14; Edelstein 1978, p. 337-343), în care, de la simpla reluare a antecedentului, ca în exemplele: „dediră carte lui Daniil prorocul, în *carele* carte scrie” (18^v), „era scrisă slove, *pre care* slove le-au cetit” (41^r), „făcură pre o 100 de elefante poduri, întru *carele* încăpe pre o elifantă 40 de ostaș” (51^v), s-a ajuns la îmbinări pleonastice, al căror relativ, desemantizat, se prezintă ca element joncțional coordonator (vezi Edelstein, 1978, p. 342): „Și făcură din pieile acele paveză, zale, platoșe, coifuri <...>, *care* mult folos făcură *acele* piei cînd s-au bătut Alexandru cu Poriu-împărat” (48^v), „jucară un joc minunat, ce-i dzic caruha, *care* acest joc îl joacă și pînă astădz” (74^v).

În privința lui *cine*, nu este nimic de remarcat. Contextele în care apare nu se deosebesc de cele din româna literară actuală, *cine* înregistrînd 21 de atestări la nominativ-acuzativ și una la dativ: „*Cine* ești tu și cum te chiiamă?” (54^v), „Pre *cine* urăște Dumnedzău urăsc toț oamenii, iară cu *cine* ține Dumnedzău țin toț oamenii” (31^v), „Spune-m în ce Dumnedzău credeț și *cui* vă închinaț?” (44^r). Într-un caz, *cine* are valoare de pronume nehotărît: „Și dzisă Alexandru să-ș iei *cine* cît a vre” (74^r).

Invariabilul *ce* se folosește atît pentru ființe, cît și pentru lucruri, atît la singular, cît și la plural: „Și găsiră un om *ce* știe tătărăști” (16^r), „după izbînda *ce* au făcut asupra lui Poriu” (56^v), „Și sînt 4 ape *ce* curg din rai” (46^r), „mulțămăsc de darurile *ce* mi-ai trimis” (59^r). Prin aceasta se explică frecvența mai mare a lui *ce* (88 de atestări), în comparație cu omonimul său *care* (60 de atestări), situația fiind asemănătoare cu cea din textele vechi (vezi Iliescu 1956, p. 25-36).

Într-un caz, *ce* nu este legat direct de substantiv, ci este precedat de demonstrativul *cel*, la fel ca în alte texte vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 249): „Deci începură a dzice în trîmbiță și în surle și în nagaralele *cele ce* au cîte 3000 de piscoaie” (74^v).

În unele contexte, *ce* este utilizat în accepțiunile „despre care”: „taina *ce* scrie întru acea carte” (25^v), „în care”: „întru această cale *ce* mergi” (65^v) și, mai ales, „pe care”, în această poziție relativul nefiind, de regulă, reluat: „războiul *ce* au avut Alexandru” (59^v), „spusă vedenie *ce* vădzusă” (32^r), „aceste lucruri *ce* vădz eu” (67^r) etc.; cf. „Iară acolo sta un fecior de domn, *ce-l* chiema Amvis” (30^v), „Vai de acea cetate *ce o* judecă mult” (17^v), „Deci aceste limbi păgîne, *ce le* închisă Alexandru, vor ieși” (61^r).

Pronumele *cît* are o întrebuintare mai redusă, folosindu-se fie ca relativ: „Și ieșiră *cît* au mai rămas” (17^v), „spusă lui Darie toate acele *cîte* petrecusă” (31^v), fie ca adjectiv: „voi veni cu *cît* turci mi-au mai rămas” (32^r), „*cîte* războaie va ave” (47^v).

Pronumele relativ compus prezintă forme identice cu cele actuale, singura deosebire fiind apariția formei amplificate *cela ce* (v. *supra*).

Cu funcție de pronume relativ apare și invariabilul *de*: „Într-aceste casă pofti împărăteasa pre Alexandru *de* ședzu pre un scaun și împărăteasa, într-alt scaun” (67^r), „și dederă carne tătărilor *de* o mîncară” (48^v), „găsi acolo oameni *de* grăie în limba grecească” (41^v).

Pronumele (adjectivul) nehotărît. Pronumele *alt*, *atît*, *mult* și *unul*, folosite și cu valoare adjectivală, nu diferă de cele din limba literară actuală decît sub aspect grafic: *alț* (42^v, 44^r, 57^v, 63^r, 65^r, 69^r), *alfîi* (46^v), *atîța* (54^v), *atîte* (26^v, 28^r, 53^r, 56^v), *mulț* (18^r-2, 44^r-2, 64^v-2 etc.), cu 28 de atestări, *unile* (43^r, 57^r, 67^v, 70^v).

Dintre alte forme, trebuie remarcat *tot*, care, în legătură cu substantivul, se caracterizează prin faptul că exprimă raportul de genitiv-dativ atît pe cale analitică, cu ajutorul prepoziției *a*, ca în textele vechi din secolul al XVI-lea și în cele din epocă (vezi Densusianu II 1961, p. 123; IRL 1997, p. 332), în această poziție înregistrînduse 23 de exemple: „împărat *a toată* lume” (36^v-2, 54^v-2, 57^v, 70^v etc.) și, o dată, cu ajutorul prepoziției *la*: „Atunce porunci Alexandru *la toată* oaste” (26^v), cît și pe cale sintetică, adjectivul nehotărît fiind precedat, într-un caz, de prepoziția *a*: „vîiața *a tuturor* turcilor” (31^r); cf. și forma *tuturor* (38^r-2, 55^r, 58^v, 60^v, 74^r, 76^v). Pluralul masculin al lui *tot* apare în forma *toț* (19^v-2, 33^r-3, 76^r-2 etc.) și înregistrează 84 de atestări; cf. însă, de două ori, *toți* (76^v, 58^v) și, o dată, „cu *toții*” (68^r). În șase exemple, *tot* este sinonim cu *fiecare*, atestat în text numai sub forma *fieștecarele* (22^v, 26^r, 26^v): „*tot* omul” (38^r, 48^v etc.), „*toată* pasăre” (48^r).

Adjectivul nehotărît invariabil *niscaiva*, astăzi învechit și popular, apare folosit în accepția „oarecare”: „*niscaiva* împăraț” (67^r).

Printre formele compuse se evidențiază pronumele *oricarele*: „Cere altă împărăție *oricarele* poștești” (75^v; vezi și 58^r) și adjectivul *orice*, în care sudura elementelor nu s-a produs, ele fiind dislocate prin intercalarea prepoziției *de*: „te vei însănătoșa *ori de ce* boală vei fi avînd” (43^v); cf. însă *orice* (22^r, 33^r, 75^r, 46^v).

Pronumele (adjectivul) negativ. Primul termen al seriei negative *nimeni* este realizat exclusiv prin variante populare și are valoare pronominală: *nimene* (22^r-2, 31^v, 47^r, 47^v, 73^r, 75^v, 76^r), *nimine* (43^r). În propoziția „eu n-am pre *altul* *nimene* în lume” (72^r), pronumele intră în relație apozitivă cu pronumele nehotărît *altul*, construcție mai puțin firească, prin topică, pentru româna literară actuală.

Celui de-al doilea termen, *nimic* (24^r, 65^r-2 etc.), avînd funcție pronominală, i se opune varianta populară *nimică* (56^r).

Niciunul este prezent în contexte care nu diferă de cele din româna actuală: *niciunul* (28^r, 28^v, 42^v), *niciuna* (59^r), „*niciunui* om” (14^r, 36^v), „*nicio* cruțare” (36^r, 53^r) etc., cu excepția situațiilor în care adjectivul pronominal este dislocat de prepoziții: „n-au mai vădzut el *nici la o* împărăție” (56^v), „nu mai era *nici la o* împărăție din cîte era” (57^r), „nu ne va fi nooa *nici de un* folos” (75^r), „nu să băga *nici întru o* samă aurul” (76^r).

Numeralul. Numeralul cardinal. Cu excepția unor deosebiri de ordin fonetic, dar și în virtutea unei tradiții a scrisului chirilic privind redarea valorii numerice, cardinalul este asemănător celui din româna literară actuală. Astfel, întîlnim numerele notate atît prin slove-cifră, cît și prin litere: *un* (19^r-2, 33^r etc.), *o* (16^v, 35^v, 65^r-2 etc.),

2 (13^v-3, 46^r-2, 60^r-2, 71^v-2 etc.) ~ *doi* (36^v, 70^v, 40^v), *dooa* (53^r); 3 (34^v, 53^r-2, 75^v etc.) ~ *trei* (28^v-2, 33^r, 74^r-2 etc.); 6 (42^v) ~ *șasă* (19^v, 38^r); 10 (16^v, 42^r, 55^r, 60^v, 73^r etc.) ~ (*d*) *zăci* (18^r, 39^v, 69^v etc.).

Cardinalele compuse sînt exprimate numai prin slove-cifră: 12 (57^r), 15 (30^r), 18 (42^r) etc., care, de cele mai multe ori, apar legate de substantiv prin prepoziția *de*: 28 *de ani* (74^v), 30 *de zile* (58^r), 40 *de ostaș* (51^v), 100 *de feldele* (73^v), 500 *de machi/doneni* (16^r), 1000 *de boi* (16^v-3), 8000 *de mile* (42^v), 50000 *de călărăș* (26^r), 48000 *de pardoș* (57^r), 420000 *de sabii* (57^r) etc.; cf. însă 120 *haznale* (68^v), 2000 *fete* (56^r), 40000 *catîră* (52^r), 360000 *boi* (57^r).

În cîteva contexte, cardinalul compus este anticipat, pleonastic, de numeralul simplu *o*: „*o 100 de elefante*” (51^v), „*o 100 de popi*” (66^v), „*o 100 ca tine*” (68^v), „*o 160000 de oaste*” (68^v) sau reluat, tautologic, de termenul *mie*: 100000 *de mii* (40^v) ori de cuvîntul *întuneric*, un calc după slavonismul *îma* cu sensul de „zece mii”, folosit în textele din secolul al XVI-lea și în cele din epocă (vezi Densusianu II 1961, p. 115; IRL 1997, p. 333): „850000 *întuneric* de oi” (57^r), „860000 *de întunerece de oaste*” (36^r); vezi și „*întunerece de mii de noroad*” (70^v), „împrotiva a *întunerece de oameni*” (75^v).

Alteori, cardinalul compus apare notat în postpoziția substantivului: „*periră tătar 3000*” (16^r), „*periră oșteni 40000*” (29^r), „*periră oaste 60000*” (53^v) sau chiar în lipsa substantivului, acesta subînțelegîndu-se din context: „Și *periră ispolini 20000*. Și *prinsără și vii 30000*” (47^v), „*periră de a lui Poriu întru acel război 40000 de oaste*, iară de a lui Alexandru *periră 7000*” (52^r), „Și *luo cu dînsul 340000 de oaste*, iară *300000 le lăsă în Persida*” (38^r).

Numeralul ordinal. Pentru „primul” consemnăm două forme: *întîi* (13^v, 25^r, 57^r, 69^v etc.), în toate cele 10 apariții avînd statut adverbial, și *dintîi*, folosit cu valoare adjectivală: „*solie dintîi*” (13^v), „*războiul dintîi*” (28^r), „*poarta ce dintîi*” (34^r), dar și, o dată, întrebunțat cu valoare substantivală: „*cei dintîi să udară*” (53^r).

Ordinalele masculine apar notate în puține contexte, întotdeauna fără *-a* deictic, avînd valoare adjectivală: „*al triele rînd*” (31^v), „*al triile păhar*” (33^v) „*al patrăle rînd*” (22^r) și valoare substantivală: „*ce<l> al patrăle*” (72^r). Într-un caz, pentru feminin apare ordinalul masculin: „*o parte de oaste o lăsă înapoi, al doile o pusă la mijloc*” (16^v).

Numeralesle ordinale feminine prezintă formele: *a dooa* (34^r, 52^v, 60^r, 63^v), *a doa* (40^v, 42^v, 64^v, 66^v), *a trie* (16^v, 34^r, 34^v, 36^r), *a trii* (31^r), *a triia* (76^r), folosite cu valoare adjectivală.

Numeralul colectiv este reprezentat de *amîndoi* și *amîndooa*. Primul apare atît cu valoare adjectivală: „*împărații amîndoi*” (55^r), „*amîndoi feciorii ei*” (69^r), cît și cu valoare substantivală: „*să făcură fraț amîndoi*” (64^v), „*sînteț amîndoi vetej*” (64^v), „*purceasără amîndoi*” (66^v). Într-un caz, pentru redarea dativului, s-a folosit construcția prepozițională: „Și *le făcură la amîndoi o raclă de aur*” (76^v). Mai des, *amîndoi* apare notat ca apozitie în raport cu un pronume personal: *noi amîndoi* (54^v-2), *ei amîndoi* (64^v, 66^v, 67^r). O dată semnalăm o construcție mai puțin firească, în care cele două elemente au fost dislocate prin intercalarea unui adverb: *noi numai amîndoi* (55^v).

Colectivul *amîndooa* în cele trei apariții are valoare adjectivală: „*amîndooa* mîinile” (36^r), „*amîndooa* părțile” (53^r), „*amîndooa* părțile” (54^r).

Numeralul adverbial nu diferă de formele din româna contemporană: *o dată* (35^v, 44^v, 58^r, 71^v), *de trei ori* (35^r), *de 3 ori* (54^r), *de 4 ori* (56^v), dacă se face abstracție de unele fonetisme: *a trii oară* (31^r), *a do<oa> oară* (68^r). O construcție oarecum neobișnuită, formată prin poziționarea adverbului *cîte* în fața prepoziției și a numeralului cardinal, indicînd o ușoară nuanță distributivă, apare în „*cîte de 10 ori*” (55^v).

Numeralul distributiv este alcătuit, la fel ca în limba literară actuală, din *cîte* plus numeral cardinal, avînd statut adjectival: „*cîte un om*” (73^r), „*cîte un pedestraș*” (53^r), „*cîte dzăci oșteni*” (26^v), „*cîte 40 de ostaș*” (51^v), „*cîte 3000 de piscoaie*” (74^v), „*cîte 10000 de oameni*” (73^r), „*cîte 12000 de galbeni*” (15^r).

Ce trebuie remarcat în mod expres este construcția învechită în care între cele două componente ale distributivului sînt intercalate alte elemente, de regulă prepozițiile *de*: „*cîte de un cot*” (39^v), „*cîte de 4 ani*” (38^r), „*cîte de dzăci ani*” (17^v, 18^r), „*cîte de 10 ani*” (19^v) și *cu*: „*cîte cu o mînă*” (48^r-2), „*cîte cu un picior*” (48^r-2), „*cîte cu un ochiu*” (48^r), „*cîte cu 7 mîini*” (42^r), „*cîte cu 7 picioare*” (42^r).

Verbul. Conjugarea. Verbul este bine reprezentat în textul cercetat, însumînd un număr de 385 de verbe, care înregistrează 5500 de apariții. Grupate, tradițional, în cele patru clase flexionare și caracterizate din punctul de vedere al frecvenței, verbele se distribuie astfel: conjugarea I are 138 de verbe, cu o frecvență de 1089 de apariții; conjugarea a II-a are numai 14 verbe, în schimb înregistrează 1194 de apariții, mai mult de jumătate dintre acestea aparținînd, cum era de așteptat, verbelor *a avea* (474) și *a vrea* (411). Urmează conjugarea a III-a, cu 66 de verbe, dar cu cea mai înaltă frecvență ca text (1704), aici evidențiindu-se verbul *a d(z)ice*, cu 414 atestări. În sfîrșit, conjugarea a IV-a are cele mai multe verbe: 167, care întrunesc 1513 de apariții, verbul cel mai reprezentativ, ca ocurență, fiind *a fi* (514).

În ce privește stabilitatea conjugărilor, aceasta nu diferă, în general, de limba actuală. Se constată doar cîteva verbe care își mențin statutul flexionar propriu textelor din perioada veche. Astfel, verbul *a curge* este de conjugarea I: „*Pîină nu să sparge capul, nu cură crieri*” (17^v), „*cură săgețile ca ploaie*” (25^v), „*cură sîngele pîraie*” (53^r), „*împrejurul acelor casă cură un pîrău*” (47^r); cf. însă „*sînt 4 ape ce curg din rai*” (46^r), „*curge lacrămile*” (76^r).

Actualele *a se însănătoși* și *a învia* apar notate în forme arhaice de conjugarea I: „*îndată te vei însănătoșa*” (43^v) și, respectiv, de conjugarea a III-a: „*peștile <...> îndată învisă*” (46^v).

A rămînea, prin forma sa de viitor, cu accent pe *e*, în urma reducerii diftongului [ea] la [e], este de conjugarea a II-a: „*trupul a rămîne jos pre pîmînt*” (70^r). Este de presupus că și cele trei forme de viitor: *va rămîne* (59^r, 64^v, 71^r), dar care nu sînt marcate cu accent, pot fi atribuite aceleiași conjugări, fără a se exclude și posibilitatea analizării lor ca forme aparținînd conjugării a III-a. O situație oarecum similară este și în cazul lui *a ținea*, prezența accentului pe ultima silabă din forma verbului de conjugat putînd să conducă spre același tratament: „*Și apoi te vei ține înșelat*” (72^v).

Diateza. La fel ca în scrierile din perioada veche și din epocă, verbul *a naște* își conservă forma activă, sensul reflexiv fiind bine simțit. Fenomenul, prezent în text în două exemple: „și de acolo începu *a naște* diiavolul” (75), „vor ieși atunci când *va naște* Antihrist” (61^r), caracterizează mai ales textele nordice (vezi IRL 1997, p. 334); cf. însă și formele actuale: *să născură* (44^r); *m-am născut* (71^r), *să vor naște* (44^r).

În unele contexte, *a arăta*, *a întuneca* și *a spune* par să aibă valoare reflexivă: „Darie-împărat n-au mai adaos a trimite alte cărți la Machedonie pînă cînd s-au bătut cu Alexandru, precum înainte *arată*” (14^v), „Și îndată să loviră oștile atîta de tare și iute, cît deodată *au întunecat* și soarele de prah și nu să cunoște unii cu alții” (36^r), „să prindeț viu pre Alexandru și să mi-l aduceț la mine, că *spune* că este foarte înțelept și bun viteaz” (35^v) „Și era acolo deasupra ușii scrisă slove, întru carele *spune* de tot rîndul lui Alexandru” (47^v).

Alături de forma reflexivă obișnuită, *a veseli* devine activ: *vesălește* (53^v), *voi vesăli*” (30^v), *să vesălesc* (31^r), *să vesălescă* (71^r).

O particularitate a textului este prezența numeroasă a construcțiilor pasive cu *a fi* (61 de atestări), în care participiul verbului este precedat totdeauna de auxiliar: *este îngrădit* (44^v), *era legat* (61^v), *ai fost osîndit* (65^v), *fiind împodobite* (18^r) etc. Nu a fost consemnat niciun caz de întrebuintare a verbului reflexiv cu valoare pasivă.

În privința *tranzitivității*, remarcăm faptul că verbul *a viețui* apare ca tranzitiv: „noi trăim mult și această viață *viețuim* goli” (44^r).

Modurile și timpurile. Iotacizarea. Verbele latine de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a, cu radicalul în *d*, *n* și *t*, au la indicativ prezent persoana 1 singular, la conjunctiv prezent persoana 1 singular și a 3-a (singular și plural), precum și la gerunziu forme iotacizate. Prezența lor se datorează acțiunii modificatoare a iotului următor asupra consoanelor finale din radical. Formele despre care discutăm, uzuale în secolul al XVI-lea (vezi Densusianu II 1961, p. 132–133) și în epocă în Moldova (vezi Gheție-Mareș 1974, p. 241), sînt numeroase în textul cercetat, fiind slab concurate, după caz, de formele cu dentala refăcută: *să audză* (32^v), dar *să aude* (71^v); *cre(d)z* (24^r, 24^v, 25^r, 31^r, 55^v, 58^v, 64^v, 72^v) ~ *cred* (38^r); *să împarță* (46^v); *să închidză* (60^v-2) ~ *să închidă* (34^r); *să înghițe* (63^r); *să piei* (54^v); *pui* (69^r), *să puie* (34^r, 39^v, 42^v, 53^r, 55^v, 56^r-2), *puind* (18^v); *nu poci* (72^r) ~ *(nu) pot* (27^v, 75^v); *să rămîie* (58^v, 70^r); *să răspundză* (33^r); *să scoață* (42^r, 47^v), însă *să scoată* (72^v); *să spui* (44^v), *să (nu) spuie* (25^v, 26^v, 40^v); *supuindu* (48^v); *fiind* (24^r, 68^v-2); *să ucig* (68^v); *vă(d)z* (55^r, 65^v, 67^r, 73^r), *să vădz* (40^r, 41^v), *să va(d)ză* (26^v, 32^v, 44^v, 71^v-2, 72^v) ~ *să vād* (41^r, 44^v, 71^v, 72^v); *viu* (27^v), *să viu* (72^v), *să (nu) vie* (40^r, 46^r, 55^v, 71^v-2).

Indicativul. *Prezentul* verbului *a fi* înfățișează la persoana a 3-a singular forma *este* (niciodată *e*), identică cu cea din româna contemporană, dacă nu se ia în considerare arhaismul *iaste* (48^r), fonetismul *esti* (15^v-4, 43^v, 67^r, 73^r etc.), cu 17 atestări, și forma *-i*, astăzi familiară: (14^r, 29^r, 53^v-2, 68^r), folosită și pe lângă un adverb: *cîndu-i* (17^r, 76^v), îmbinare respinsă de uzul actual.

A trebui, folosit ca verb impersonal, se conjugă în mod constant cu *-esc*: *trebuie*scu (58^r), (*nu*) *trebuie*ște (43^r, 52^v, 70^v, 72^v-2, 73^r), (*nu*) *trebuie*ști (13^r, 13^v, 16^r, 72^v). În exemplele: „Împărate Alexandre, *nu trebuie*ște împărății<i> tale ca să te întristedz” (70^v), „*n-ar trebui* lui Darie să grăiască” (13^r), *a trebui*, cu subiectul logic în dativ, are valoare de verb personal.

Verbul *a împreuna* se folosește fără *-ez*¹: *să să împreune* (60^v).

Pentru exprimarea ideii de „a dori”, sînt întrebuițate verbele sinonime *a voi* și *a vrea*, cu precizarea că la persoana I singular apare exclusiv verbul *a voi*, avînd formele *voi*, cu 13 apariții: „*voi* să mă duc la cela ce mi-au dat dzile de la dînsul și lui *voi* să-i slujesc” (31^v; vezi și 14^r, 44^v, 51^r-2, 75^r etc.) și *voiesc* (54^v), iar la persoana a 3-a singular, verbul *a vrea*, cu formele *vra* și *va* (vezi *infra*, **Viitorul**).

Imperfectul cunoaște unele trăsături caracteristice epocii în care a fost elaborat textul cercetat și prin acestea se deosebește de imperfectul limbii contemporane. Astfel, desinența etimologică *-a*, proprie, în mod normal, pentru persoana a 3-a singular, este înregistrată și pentru persoana a 3-a plural: „*racii apuca*” (42^v), „*îi călca machidonenii*” (17^r), „*da ei*” (53^r), „*o judeca* 12 filosofi” (15^v), „*ei sînguri să îneca*” (53^r), „[căpcîinii] *lătra*” (42^r), „*lifantele tot călca, sfărîma*” (52^r) etc. Fenomenul însă nu este general. Verbul neregulat *a sta* este singurul care atestă la plural atît forme arhaice, cu *-a*: „*limbile să strînsă și sta gata de război*” (22^v), „*Și sta înaintea lui voinici tineri*” (32^v), cît și forme actuale, cu *-u*, în exemplele următoare ambele desinențe coexistînd în același context: „*sta* focurile cum *stau* stelile ceriului” (26^v-2), „*corturile sta* cum *stau* stelile ceriului” (71^r).

Numai forme fără *-u* analogic consemnăm, de asemenea, și în cazul altor verbe decît cele aparținînd conjugării I: „*altele apune*” (57^r), „*săgețile lor n-ave* her în vîrf, ce *ave* pîiatră de adiiamant” (47^v), „*curge* lacrămile” (76^r), „*cetățanii făce* slujbe” (29^r), „*încăpe* pre o elifantă 40 de ostaș” (51^v) „*mult* filosofi *merge* în urma lui de-l *petrece* cu mare plîngere și jale și așa *dzice*” (76^v), „*racii apuca* cai<i> și-i *trăge* în mare” (42^v) etc., cu precizarea că *-e* final, datorat unui accident fonetic – monoftongarea diftongului [ea] și, mai rar, [ia] –, este prezent deopotrivă și la persoana a 3-a singular: *ave* (22^r, 36^r, 61^v, 74^v etc.), *be* (70^v), *crede* (23^r), *merge* (17^r-2, 18^v-2 etc.), *păște* (75^r), *plînge* (24^v, 36^v, 65^r), *pune* (47^r), *spune* (47^v), *ține* (66^v), (*nu*) *vede* (40^v, 42^v), (*nu*) *vre* (40^r, 67^r), dar și, sporadic, la persoana I (singular și plural): (*nu*) *avem* (28^r, 42^r, 44^r etc.), *nu mă temem* (75^v), *trăiem* 75^v).

Terminația fonetică *-ie* apare notată în mod exclusiv la verbele de conjugarea a IV-a în *-i* atît la persoana a 3-a singular: *să audzie* (65^r, 65^v, 74^v), *cernie* (= *înnegrea*, 72^v), *fugie* (39^v, 72^v), *gîndie* (75^r), *gonie* (36^v), *grăie* (41^v, 42^r), *nu greșie* (47^v), *lovie* (47^v), *plătie* (22^r), *povestie* (72^v), *strălucie* (18^v, 19^v 66^v), *venie* (26^r), *nu viețuie* (22^r), cît și la persoana a 3-a plural: *să audzie* (65^r, 65^v, 74^v), *să căie* (46^v-2), *dzdrobie* (52^r), *fugie* (52^r, 53^r), *gîndie* (43^v), *ieșie* (25^r, 42^v-2, 68^r), *împărție* (46^v), *privie* (76^r), *răsărie* (57^r), *sărie* (28^v).

¹ Dicționarele specializate de referință tratează verbul *a împreuna* în mod diferit: *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (ediția a 2-a, București, 2005) indică pentru indicativ prezent forma *împreunează*, în timp ce *Micul dicționar academic* (în 2 vol., București, 2010) recomandă forma *împreun*.

Aceeași desinență de imperfect este atestată și în cazul verbelor *a mîngîia* și *a ucide*: *mîngîie* (53^v), *ucidie* (52^r). Și verbele de conjugarea a IV-a în *-î* conservă vocala infinitivului, desinența de imperfect fiind *-îia*: *omorîie* (40^v), *să pogorîie* (67^r).

Verbul *a cura* (= *a curge*) are la imperfect persoana a 3-a plural grafia *cură* (25^r, 53^r, 67^r), *a lua* este ortografiat la persoana a 3-a singular și plural sub formele *ie* (53^v-2) și *ieu* (33^v), ambele motivate fonetic, *a se tăia* apare notat sub forma *să tăie* (28^v, 53^r), dar, o dată, și sub cea modernă: *tăia* (17^r), iar *a pofti* înfățișează forma *pofti* (33^r) pentru persoana a 2-a singular.

Perfectul simplu, datorită caracterului narativ al textului, este cel mai des folosit dintre toate tipurile verbale înregistrate în manuscris (1712 exemple) și prezintă forme care, în general, nu diferă de cele actuale. Singura deosebire constă în întrebuițarea unor forme – astăzi regionale sau/și populare – ori în folosirea, pentru persoana a 3-a plural, a unor grafii identice cu singularul aceleiași persoane. Iată, de exemplu, cum apare perfectul la unele verbe: *fui* (63^r), *fusăș*: „Alexandre, Alexandre, cît *fusăș* tu de înțelept” (48^r; vezi și 36^v), *fu* (14^r, 39^v, 60^r etc.), *fură* (46^v), dar și *fu*: „Nu-ț mulțămăsc de carte ce mi-ai trimis, că nu *fu* într-însa cuvinte de împărat” (27^v); *găsi* (34^r, 66^r etc.), *găsi* (68^r), *găsiră* (16^r, 60^r etc.), (*nu*) *găsiră* (34^v-2, 36^v, 46^v, 47^r); *ieși* (16^r, 34^r-3, 74^r, 55^r-2 etc.), *ieșiră* (18^r, 39^v, 48^r), însă și *ieși*: „Și *ieși* Adam și Eva de aice” (44^r); „Și vru Alexandru să scoată de acei oameni la lume, dară nu știu ce *mîncă* și ce *bău* și muriră toț” (42^r); „*veni* la Alexandru Filon și Potolomei, Antioh și Vidzantie și-l aflară plîngînd” (70^r).

Alteori, în locul formelor de singular, apar cele de plural: „Multe împărății au avut aur și nimic *nu le folosiră* aurul” (72^v); „Alexandru mai *marsără* de acole cu toate oștile” (40^v), „[Alexandru] de acole *marsără* mai înainte și-i vădzu și curțile lui Iraclie-împărat (41^r); „Și *să milostiviră* Alexandru spre dînșii” (19^v); „Și luu Alexandru filosofi și să întoarsă iarăș înapoi și *spusără* tutur<or> ce au vădzut” (42^r), „Alexandru *spusără* lor visul” (71^v); „Și de aceștia *ucisără* Alexandru foarte mulț” (42^r); „Iară Alexandru, dacă îi *vădzură*, începu a rîde de dînșii” (34^v). În toate aceste exemple avem a face cu un fenomen morfologic real, comentat pe larg în literatura de specialitate (vezi Avram 1975, p. 27–36; Neagoe 1973, p. 129–139).

Unele verbe construiesc perfectul în mod particular: *grăiiu* (67^v), *mă învredniciiu* (71^v), *mă lipsiiu* (75^v), *viețuiiu* (75^v), [„Alexandru] *să împlătoșe și îngenunchie*” (55^r).

Verbul *a bea*, dacă nu e o greșeală de copiere, apare notat, la persoana 1 singular, sub forma *bău* (75^v), *a lua* și *a merge* au la persoana a 3-a singular forma *luo* (15^v-2, 42^r, 61^v, 76^v etc.) și, respectiv, *marsă* (32^v-2, 46^v-3, 65^r-4, 75^r-2 etc.), iar *a lovi* este urmat, în mod neobișnuit, de forma scurtă a pronumelui personal: „*Lovi-te* mînă persască cu sabie machidonească” (31^r).

Comentarii aparte merită verbele *a da* și *a învie*, care conservă fără excepție forme tari de perfect, caracteristice textelor vechi (vezi Frîncu 1980, p. 307–316). Astfel, *a da*, în cele 68 de atestări, are următoarea paradigmă: *dede* (19^r, 43^v-3, 69^v-7, 75^v-2 etc.) și *dedi* (29^v, 31^r) pentru persoana a 3-a singular; *dederă* (19^r, 47^r-2, 48^v) și *dediră* (19^r, 33^v-3, 52^v, 69^r etc.) pentru persoana a 3-a plural. La fel ca în cazul celorlalte verbe de perfect, *a da* apare în exemple în care contextul „cere” folosirea formei

de singular: „Iară Alexandru *dediră* în trâmbiță și în surle” (17^r), „Și să închină Alexandru și-i *dediră* carte lui Daniil prorocul” (18^v). *A învie*, prin unica apariție, diferă de forma actuală, înregistrând varianta arhaică de perfect *învisă* (46^v).

Perfectul compus apare notat în forma proprie textelor din epocă, a căror normă admitea numai folosirea auxiliarului *au*: „el *au rămas* aice” (44^r), „Alexandru *au trimis*” (14^r), „el *n-au vrut*” (24^r), „puținței *au rămas*, dară muieri multe *au rămas* fără de bărbat” (59^v), „Astădz *au perit* soarele și lumina tuturor limbilor, astădz *s-au umplut* codrii și câmpii” (76^v). Singura excepție, din totalul de 227 de forme cu *au* „Cînd *a mers* Alexandru la Atina” (15^v), poate fi interpretată triplu: fie ca o formațiune analogică caracteristică graiurilor de sud (vezi Gheție 1973, p. 421-430), fie ca un reflex din limba vorbită, care tolera, în unele graiuri, folosirea lui *a* atît la singular, cît și la plural (vezi Frîncu 1969, p. 299-318), fie, mai degrabă, ca o greșeală de copiere (vezi Densusianu II 1961, p. 143).

În privința topicii auxiliarului, se constată folosirea predilectă a acestuia în prepoziția verbului de conjugat. Formele cu auxiliarul postpus nu lipsesc însă, în această poziție consemnându-se 23 de atestări: *avut-am* (72^r), *cărat-am* (74^r), *fost-am* (40^r), *găsit-am* (74^r), *venit-am* (40^r, 46^r), *făcutu-ai* (74^r), *vădzut-ai* (36^v) *furat-au* (72^r), *căzut-au* (55^v), *dzis-au* (64^v-2, 75^v), *ieșit-au* (18^v, 74^v), *poruncit-au* (38^r), *prorocit-au* (74^r), *rădicat-au* (15^r), *sfătuitu-s-au* (54^r), *venit-au* (34^v, 68^r, 68^v, 74^v).

Mai-mulț-ca-perfectul este tipul verbal cu cele mai puține atestări și apare numai în formă sintetică și doar în exemplele ce urmează, toate pentru persoana a 3-a singular: *crescusă* (17^r), *făcusă* (18^v, 53^r, 74^v), *fusă* (19^r, 71^r, 73^r), *lăsasă* (39^r, 51^r), *luoasă* (19^r), *petrecusă* (31^v), *rămăsă* (73^r), *scăpasă* (68^r), *trimisă* (33^v), *iș vădzusă* (48^v), *viețuisă* (74). În contextul „Unii *luoasă* pre mult, alții *luoasă* mai puțin, iară alții nu *luoasă* nimic. Deci cei ce *luoasă* mult să căie și cei ce *luoasă* puțin încă să căie” (46^v), forma de singular este folosită pentru exprimarea pluralului.

Viitorul propriu-zis este prezent în manuscris prin două serii analitice. Prima, cea mai numeroasă, este identică cu seria din limba contemporană: *voi scoate* (22^v), *vei grăi* (43^r), *va goni* (53^r), *vom merge* (66^r), *veț spune* (26^v), *vor face* (71^r) și totalizează 338 de ocurențe.

A vrea are la viitor formele: *vei vre* (15^r, 67^v), *vei voia* (58^v), *va vrea* 58^r; (*nu*) *va vre* (16^r, 46^r, 63^v, 75^r etc.), *veț voi* (40^v), *vor vre* (46^v).

Relativ numeroase sînt și cazurile de postpunere a auxiliarului. Dăm în continuare formele verbale atestate, remarcînd intercalarea frecventă a cliticelor pronominale: *da-voi* (75^v), *căi-să-va* (46^v), *da-ț-voi* (75^v), *da-mi-o-va* (24^v), *fi-va* (67^v), *folosi-m-va* (24^v), *ieși-va* (18^v), *închina-să-vor* (14^v, 15^v, 18^r), *întra-voi* (65^r), *milui-te-va* (64^r), *peri-vei* (69^r), *pute-voi* (44^v), *scoate-ne-va* (24^r), *sminti-va* (25^r), *spune-ț-vom* (41^v), *tulbura-vei* (67^v, 69^r, 75^r), *ucide-l-voi* (30^v), *vede-voi* (44^v), *vede-te-voi* (72^r), *vede-vei* (52^v).

A doua serie – astăzi regională și familiară – se deosebește de prima prin componenta fonică a auxiliarului: *oi veni* (13^r), *oi fi* (54^v); „*ne-i bate*” (58^v); *a fi* (40^v, 70^r-2, 74^r), *a rămîne* (70^r); *om bate* (51^v), *om fi* (40^v); *or fi* (67^r, 72^v), *or merge* (28^r).

Tot forme de viitor, rezultate însă din predicativele *a voi* și *a vrea* plus conjunctivul, se înregistrează în contexte: „trupul tău din pământ este și iară pre pământ *va să rămîie*” (70^r), „fiul tău <...> din pământ este și iarăș în pământ *va să să topască*” (44^r), „era <...> scrisă slove întru carele spune de tot rîndul lui Alexandru: cîte *vra să petreacă* pre lume <...> și cît *va să trăiască*” (47^v), sensul verbelor în discuție apropiindu-se de „trebuie” și, respectiv, „urmează”.

V i i t o r u l a n t e r i o r este rar folosit și prezintă formele: *va fi luat* (63^r, 63^v), *vei fi mers* (65^r), *îi fi vădzut* (65^v), *nu vei fi petrecut* (58^v).

Conjunctivul nu diferă, în general, de cel contemporan, fiind însoțit de marca *să* atât la prezent: *să întru* (64^v), *să știi* (30^v), *să margă* (14^r), *să fim* (23^r), *să mîncaț* (43^v), *să să strîngă* (35^v) etc., cât și la perfect, cu auxiliarul invariabil: *să fi dat* (74^r), *să fi scăpat* (73^r).

Într-un singur exemplu, verbul la conjunctiv este folosit fără *să*: *împărățască* (31^v).

Verbele *a bea*, *a da*, *a lua* și *a sta* prezintă la persoana a 3-a numai forme analogice, caracteristice graiurilor de tip moldovenesc (vezi Frîncu 1971, p. 261–276): *să bei* (17^v), *să dei* (53^r), *să iei* (24^r, 68^v, 75^r), *să stei* (15^v, 41^r, 42^v, 55^v, 75^v etc.). *A pieri* are forma *să piei* (54^v).

A avea, alături de forma curentă și astăzi: *să aibă* (68^r), își păstrează forma etimologică la persoana 1 singular: *să aib* (69^r).

Condiționalul, prin puținele atestări, este cel cunoscut și astăzi: *aș ave* (73^r), *ai ascunde* (68^v), *ar merge* (56^v), *aț fi* (75^r), exemplele de postpunere a auxiliarului fiind și ele rarissime: *dare-am* (75^v), *vre-re-aș* (69^r), în ambele forme consemnându-se infinitivul lung cu valoare verbală, construcție arhaică și populară nerecomandată de norma academică (vezi GALR I 2005, p. 487).

Verbul *a trebui*, cu subiectul logic în dativ, are valoare de verb personal în „*N-ar trebui* lui Darie să grăiască” (13^r).

Condiționalul perfect este pus în evidență de: *aș fi găsit* (74^r), *n-ai fi găsit* (74^r), *n-ar fi fost* (56^r), *ar fi vrut* (74^r), dar și de construcția *ar fi fost ținut* (22^r), interpretată ca „formație supracompusă cu patru elemente verbale” și numită „condițional mai mult ca perfect” (ILRL 1997, p. 341). Un tip arhaic de condițional perfect, format din imperfectul verbului *a vrea* și urmat de infinitiv, este prezent în fraza „Darie, de *să vre închina* mie, și acum ar fi împărat persilor” (54^v), asemenea forme fiind caracteristice textelor din secolul al XVI-lea (vezi Densusianu II 1961, p. 148).

Prezumtivul este reprezentat, o dată, de forma de prezent: *vei fi avînd* (43^v) și, o dată, de cea de perfect: *or fi fost* (26^v).

Imperativul se caracterizează prin aceleași trăsături morfologice ca și formele din româna contemporană, excepție făcând exemple de factură populară motivate fonetic: *be* (24^v, 24^v), *fiț* (28^r), *ie* (68^v), *împărățăști* (33^r), *stăi* (46^r, 55^v), *tăieț* (73^v) etc. și construcția arhaică cu desinența *-ireți*, normală pentru limba secolului al XVI-lea (vezi Densusianu II 1961, p. 150), în descreștere în textele din epocă (vezi IRL 1997, p. 342) și unica în textul nostru: „dacă m-aș urît, mă *ucidereți*” (40^v).

Însoțit de cliticele pronominale, imperativul tolerează inversiunea topică, constatăndu-se o variație liberă: *aștaptă-mă* (32^r) ~ *mă aștaptă* (13^r); *ferеști-te* (13^r, 75^r, 75^r) ~ *te ferește* (14^r); *milostivești-te* (17^r-2, 25^r-2, 30^r-2, 48^r) ~ *te milostivești* (15^r); *pădzăști-te* (72^v, 72^v) ~ *te pădzăști* (24^v) etc., sau înregistrează numai construcții cu forme pronominale antepuse: *te bate* (68^v), *te închină* (55^r), *te întoarce* (46^r), *vă întoarceț* (34^v) ori numai forme cu clitice postpuse: *ascultă-mă* (60^v), *ascultați-mă* (15^v, 17^r), *du-te* (68^v), *duceți-vă* (74^r), *gătești-te* (64^r), *miluiești-mă* (73^v), *roagă-te* (28^v), *spune-m* (44^r, 44^v, 55^r), *ține-ț* (14^r) etc., construcțiile cu forme pronominale postpuse, acceptate ulterior de norma literară actuală, fiind mai numeroase.

Infinitivul apare notat în două ipostaze net diferențiate ca frecvență. În primul caz, infinitivul lung este folosit pentru redarea formei inversate de condițional: *dare-am* (75^v), *vrere-aș* (69^r) și pentru marcarea valorii de nume predicativ: „Bărbatul meu mă bate și este curvar, viclean și neharic *de a ținere casa*” (73^v).

În al doilea caz, infinitivul scurt cunoaște o răspîndire largă, poziționându-se exclusiv în vecinătatea lui *a începe*, cu 76 de exemple: „începu *a ride* (13^r), „au început *a striga*” (28^v), „începură *a căuta*” (57^r) etc., a sinonimului său învechit *a pleca*, cu șapte atestări: „plecă *a fugi*” (53^v, 76^r), „plecară *a fugi*” (17^r, 28^r, 52^r, 55^v, 60^r), precum și pe lângă alte verbe și expresii: „n-au mai adaos *a trimite*” (14^v), „au căutat *a părăsi*” (53^r), „sameni *a fi*” (65^r), „sămăluiescu-te *a fi*” (33^v), „n-ai treabă *a da învățaturi*” (33^r), „alte griji nu avem fără numai grije *a ne ruga*” (44^r).

Alteori, infinitivul, precedat de verbe și expresii, apare în variație liberă și este concurat de forme cu marca *să*, conjunctivul – cu care infinitivul se află într-o relație de sinonimie – făcînd, ca ocurență, diferența: „nu trebuiește *a poftori*” (43^r) ~ „n-ar trebui *să grăiască*” (13^r), „(nu) trebuiești *să rîzi*” (13^r; vezi și 72^v-2, 73^r, 52^v); „nu să cade *a bate*” (14^v), „nu să cade *a da*” (67^v) ~ „să cade *să te vesălești*” (70^v; vezi și 23^v-2, 36^v, 59^r etc.); „învăță *a judeca*” (39^v) ~ „învăță *să scrie*” (13^r; vezi și 28^r, 39^v); „sînt gata *a muri*” (28^v), „mai cu cinste ne va fi nooa *a peri* vetejaște decît *a fi* împărătesă cu rușine” (58^r) ~ „mai bine este cu înțeleptul *să porț* o piatră decît cu nebunul *să bei* vin” (17^v), „avem noi datorie *să te laudăm*” (27^v) etc.

Forme alternante – infinitiv scurt ~ conjunctiv – se constată și în construcțiile cu verbul *a putea* fără *a*, mai numeroase fiind exemplele situate în fața perechilor: „nu poci *împăca*” (72^r), „poț *face*” (33^v), „nu pot *izvorî*” (72^r), „poate *da*” (75^v), „au putut *strica*” (16^v), „nu ne putem *odihni*” (39^v, 42^r, 74^r), „nu putură *birui*” (52^r) etc. ~ „(nu) poate *să fie*” (44^v, 55^r), „nu poate *să vadză*” (44^v), „nu poate *să taie*” (48^r), „nu poate *să treacă*” (48^r), „putem *să dzicem*” (26^v, 36^r) etc.

Gerunziul nu se diferențiază de cel actual decît numai atunci cînd realizează forme iotacizate (vezi *supra*).

Participiul verbului *a sta* cunoaște doar forma arhaică reduplicată *stătut* (26^v).

Adverbul. Dintre adverbele și locuțiunile adverbiale atestate, prezentăm pe acelea care, prin formă și prin sens, diferă de cele din limba contemporană:

acole este puternic concurat de actualul *acolo*, forma cu *-e* avînd 63 de apariții, cu două mai mult decît *acolo*: „Și dzisă să să odihnească oștile puțin *acole*” (40^r; vezi și 39^r-3, 46^v-4, 72^v-2 etc.);

adecă, avînd șapte apariții, este diferit de forma actuală atît prin formă: „cetățanii îi ieșiră înainte lui cale de trei mile de loc, *adecă* 7 ceasuri” (22^r; vezi și 40^v, 52^r, 69^v, 71^v), cît și, o dată, prin sens, „iată”: „cetățanii să spăimîntară și cînd căutară ei, *adecă* [oștile lui Alexandru] porțile deșchisă” (29^v);

aice este general și înregistrează 38 de apariții: „Și cum au vrut au venit *aice*, iară cum va vre nu să va pute duce de *aice*” (16^r; vezi și 40^r-4, 65^v-5, 71^v-2 etc.);

alătore apare notat în singurul exemplu: „Alexandru să spăimîntă și nu dzisă nimic, ce trecu *alătore*” (65^r);

așa are sensul „astfel, în felul acesta” în construcția *de așa*: „Pentru aceea să muncescu *de așa*” (65^v);

așijdere, cu trei atestări, are sensul „asemenea”: „*Așijdere* și la a dooa, și la a trie poartă tot acest răspuns au luat” (34^v; vezi și 27^r, 65^r);

atunce este unicul folosit și totalizează 35 de exemple: „*Atunce* începu Ruxanda a plînge” (76^v; vezi și 31^r-3, 55^v-3, 75^v-2 etc.);

au „oare”: „*Au* nu era acesta odată mare și tare, iară acum nu să cunoaște unde au fost?” (56^r), „*Au* este ceva de ajutor cerneala?” (72^v);

cu acest chip „astfel”: „și *cu acest chip* om bate noi pre machidoneni” (51^v);

cu amar: „amarnic, foarte”: „începu a plînge ca muierile *cu amar* și cu multă jale” (35^r);

cu degrabă „în grabă”: „Candosal alergă *cu degrabă* la maică-sa” (68^v);

cum mai în grabă „cît mai repede”: „dzisă *cum mai în grabă* să margă Meemant voievodul la rădzboi” (27^v), „deșchide poarta *cum mai în grabă*” (34^r-3; vezi și 34^v);

cu năvală „în mod impetuos”: „Îndată ș-au lăsat Evimitrie toată oaste sa *cu mare năvală* asupra oștii lui Sălevechie” (60^r);

cu ocară „în chip jignitor”: „Împărate, nicidecum să nu faci un lucru ca acesta, care vine *cu mare ocară* și rușine” (14^v);

de cătră sară „în momentul cînd începe seara”: „iară cînd fu *de cătră sară*, nu mai putură răbda persii” (27^v);

de-a mîndă „corp la corp”: „Și să încleștară unii cu alții, de să tăie tot *de-a mîndă*” (28^v; vezi și 36^r, 53^r);

deci „apoi” este întărit, cu intenție stilistică, de *apoi*: „Și dacă face muierie fecior, e îl ține la dînsa 3 ani, *deci* îl aduce la tată-său, iară dacă face fată, *apoi* tot acolo cu maică-sa rămîne” (44^v);

denapoi: „și cu-n cap grăie ca oamenii, iară cu alt cap ce ave *denapoi* lătra ca cîinii” (42^r; vezi și 17^r);

de obște „împreună, laolaltă, în comun”: „Și le-au dzis tuturor *de obște*” (38^r);

drept aceea „pentru aceasta, din această cauză, deci, atunci”: „Poruncit-au *drept aceea* împăratul Alexandru” (38^r; vezi și 54^r);

dinluntru „dinăuntru”: „Apoi *dinluntru* făcu alt dzidiu și mai mare” (61^r);

doară „oare”: „*Doară* voi îmi puteț da dzile de la voi?” (75^v; vezi și 25^r).

Într-un caz, ideea de îndoială este întărită de adverbul *au*: „*Au doară* sînteț amîndoi vetej tot ca unul?” (64^v);

după cînste „conform rangului”: „Apoi ședzură și ceialalți, cineș *după cînste* sa” (71^v);

față cătră față „unul împotriva celuilalt”: „mai bine va merge el sîngur să să bată cu Poriu-împărat *față cătră față*” (54^r);

fără de vîrstă „minor”: „nu să cade a bate, împărăție ta, război cu unul ca acela, căci esti *fără de vîrstă*” (14^v);

iară, consemnată o dată: „trupul tău din pîmînt este și *iară* pre pămînt va să rămîie” (70^r), este puternic concurat de *iarăș* (33^v-2, 52^r-3, 60^v-2, 68^v-2 etc.), înregistînd 37 de apariții;

ici „aici”: „Și de *ici* nimene nu l-au mai vădzut” (76^r);

încă „de asemenea”: „Darie-împărat *încă* venie asupra lui Alexandru ca un dzmeu înfocat” (26^r; vezi și 15^v, 46^v-2, 57^v etc.);

încăș „încă și”: „Iară *încăș* de te vom bate noi pre împărăție ta, să știi că mare rușine îț va fi” (58^v);

în ce chip „cum”: „Deci acum *în ce chip* mă sfătuireț să fac?” (51^v; vezi și 48^r);

înlăuntru „înăuntru”: „Și de acolo purceasă și mai *înlăuntru* în Persie” (26^r);

într(u)-acel ceas „în momentul acela”: „îndată *întru acel ceas* veniră munții și să împreunară unul cu altul” (60^v; vezi și 24^v, 39^r, 68^r etc.);

întru acestaș chip „în felul acesta, astfel”: „Și scrisă carte *întru acestaș chip*” (13^r; vezi și 14^r, 69^r);

într-alte chipuri „altfel”: „Și era pasările acele unele albe, altele roșii și altele *într-alte chipuri*” (43^r);

într-una de dzile „odată”: „Iară cînd fu *într-una de dzile*” (75^r);

la ce „de ce”: „Dară *la ce* ai venit la noi?” (41^v);

mai are semnificația celui din româna contemporană. Ce trebuie subliniat este faptul că acesta uneori înfățișează o topică neobișnuită pentru limba literară: „nu vei fi *mai* petrecut” (58^v), „n-ar fi *mai* fost” (56^r), particularitate sintactică proprie unor graiuri românești, în special graiului muntean (vezi Avram 1987, p. 143–148);

mai cu de-adinsul „mai stăruitor”: „începu a căuta la Alexandru *mai cu de-adinsul*” (33^v);

mai tare „mai degrabă”: „să purcedzi cu toate oștile tale cum știi *mai tare*” (51^r);

mult „foarte”: „împărăție este *mult* înaltă și împodobită” (32^r);

nicăiuri „nicăieri”: „începu a plînge, neavînd nicio mîngîiere de *nicăiuri*” (35^r);

nici, urmat de conjuncția *că* și întărit de *nu*, are înțelesul „deloc, nu”: „altul n-au mai fost, *nici că nu* va mai fi” (71^v);

nimic „defel, deloc”: „multe împărății au avut aur și *nimic* nu le folosiră aurul” (72^v), „Și să sculară mulț oameni de aceia asupra lui Alexandru, dară nu folosiră *nimic*” (42^r);

nu, în corelație cu *nici*, contribuie la apariția negației simple, proprie textelor vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 254; Rizescu 1963, p. 471–478): „niciun împărat

n-au stăpînit-o, nici i-au putut strica nimic” (16^r), „machidonenii la război taie și mic, și mare, *nu leagă, nici iartă*” (26^v). Mai numeroase sînt însă construcțiile curente în limba actuală de tipul „*nu gîndesc ei unde vor muri, nici nu grijesc ei de moarte lor*” (27^v);

numai ce „abia”: „Iară el nu vru să iei alte țări să fie împărat, ce *numai ce-i păște* prilejul să-l otrăvească” (75^r);

oarecînd „cîndva”: „*oarecînd* era și Anarhos împărat” (32^r; vezi și 64^v);

pre alocure „în unele locuri”: „iară *pre alocure*, *pre vîlcele înota și cai în sînge*” (17^r);

pre suptsisioară: „sub braț”: „și lovi *pre Poriu pre suptsisioară*” (55^v);

prisne „în întregime”: „Și-l mai băgă într-alte curț, întru carele era preste tot așternută casa cu urșinic și cu florile de sirmă și *prisne* cu aur” (67^r);

purure „mereu, neîncetat”: „scoasă țapa, care o purta el *purure* la dînsul, și lovi *pre Poriu*” (55^v).

tocma „tocmai, exact”: „străbătură machidonenii *tocma* în corturile împărătești” (53^r; vezi și 22^r, 48^r etc.).

Dintre modalitățile de exprimare a intensității, iese în evidență adverbul *foarte*, cu sensul „mult”, care, la fel ca adjectivul, are o topică particulară, întrebunțîndu-se – fără a fi urmat în mod normal de un adverb – fie în prepoziție: „*foarte* să bucură” (15^r, 52^v), „*foarte* să minună” (59^r), „*foarte* să vesăli” (54^r, 64^r), fie în postpoziție: „să bucură *foarte*” (54^v), „să vesăli *foarte*” (35^v), „să spăimîntară *foarte*” (52^r) etc., uneori chiar fiind dislocat: „*foarte* le păru bine” (33^v); cf. însă „ocări *foarte tare*” (15^v), „să împodobi *foarte frumos*” (18^v). Ideea de intensitate este realizată și cu ajutorul adverbului repetat: „Și începu a căuta Darie *des, des* la Alexandru” (33^v).

Prepoziția. Din rîndul acestei părți de vorbire reținem doar pe acelea care prezintă un fonetism sau un sens particular:

a redă valoarea de genitiv în construcția „*a* toată lume” (36^v-2, 54^v-3, 57^v-2, 71^v-2 etc.) și apare de 25 de ori. În trei exemple, *a*, precedat de *p(r)e*, pare să redea sensul „în”: „Și îndată ieșiră toț cu făclii aprinsă fiind *pre a mîna*” (24^r; vezi și 18^v-2);

cătră (23^r-2, 35^r-2, 64^v-2 etc.) este forma normală în epocă pentru *către* și are 23 de apariții; vezi și *de cătră* (27^v, 40^r, 47^r);

de este plurisemantic. Dintre accepțiunile consemnate în text relevăm pe „din”: „au încungiurat *pre Sălevechie de* toate părțile” (60^r), „Și-i mai dede un inel, neștiut prețul lui, făcut *de* 4 pietri scumpe” (68^v; vezi și 16^r, 52^r, 66^v, 70^r etc.); „pentru”: „Și-i dede 120 haznale de galbeni, haragiul *de* 10 ani” (68^v; vezi și 13^v); „din partea cuiva”: „noi rău vom pătimi *de* Darie-împărat” (23^r; vezi și 35^r, 39^v); „de la”: „Am înțales *de* împărăție ta” (58^v);

despre „dînspre”: „Și-i lui Vizantie voievodul cu oaste *despre* pădure și-i scoasă ră la cîmp” (40^v; vezi și 25^r, 39^r, 69^v);

din are sensurile „de”: „Dumnezău desparte sufletul *din* trup” (70^v) și „cu”: „începură a să tăie *din* sabii și *din* sulită” (36^r), majoritare fiind construcțiile în care instrumentul este redat ca în limba actuală: „a să tăie *cu* sabiile (27^v, 28^v), „să lovără *cu* budzduganele” (55^r);

dintru continuă să fie folosit, la fel ca în textele vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 257), în contexte în care limba contemporană preferă prepozițiile *din* sau, după

caz, *dintre*: „să vor naște *dintru* tine” (44^r), „ieșiră niște fete *dintru* acel iedzer” (47^r), „mîncăm *dintru* acești pomi” (43^v), „și *dintru* aceea dzi era tot scîrbit Alexandru” (71^r), „om *dintru* cei proști” (14^r), „pusă un împărat *dintru* ei” (39^v) etc.;

drept „lîngă”: „vedzi *drept* acest loc este o peștiră” (64^v);

fără, urmat de *numai*, are sensul „decît”: „alte griji nu avem *fără numai* grije a ne ruga lui Dumnedzău” (44^r; vezi și 22^r, 61^r, 72^r);

fără de „în afară de”: „eu n-am pre altul nimene în lume *fără de* tine” (72^r), „și era în trii unghiuri pietri scumpe nastamate di lumina în loc de felenare și altele multe *fără de* aceste” (32^v);

împrotiva „împotriva”: „eu stam *împrotiva* a întunerece de oameni” (75^v);

întru „în”: „să ieșim *întru* întimpinare” (15^r), „scrie *întru* acea carte” (25^v), „*întru* țară era o cetate” (61^v), „întră Alexandru *întru* acea peștiră” (65^r), „*întru* carele” (66^v), „*întru* acea vreme veniră vestitori” (26^r; vezi și 29^r, 31^r, 47^v etc.). O dată, *întru* are sensul „între”, eventual „printre”: „Astăz tu luminez *întru* greci” (71^r). Înaintea cuvintelor care încep cu o vocală, *întru* este folosit numai în formă neelidată: *întru un* (39^v), *întru o* (25^r, 65^r-2, 73^r-3 etc.);

la, pe lîngă valoarea de genitiv-dativ exprimată în construcții de tipul „Avem noi datorie să te lăudăm *la* Darie și *la* persi” (27^v) (vezi *supra*, **Substantivul**), apare înaintea substantivelor proprii nume de continente și de țări, la fel ca în textele vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 258): *la Africa* (69^v), *la Eghipet* (24^r-2), *la Machedonie* (13^r, 27^r-2, 51^r, 75^r-4 etc.), *la Ierusalim* (27^r, 28^v, 74^r), *la Indie* (53^v-3, 55^v-2, 57^v-2 etc.), *la Persida* (13^r, 26^r, 69^v etc.), *la Rîm-cetate* (15^v), *la Solun* (15^v), *la Solun-cetate* (14^v), *la Troada* (22^r). În câteva exemple, ideea de intrare într-un spațiu este redată ca în limba actuală: *în Ierusalim* (24^r), *în Indie* (56^v), *în Persida* (34^r, 38^r);

pentru exprimă sensurile „despre” și „de”: „*Pentru* moarte marelui Alexandru-împărat cum i s-au tîmplat” (titlu de capitol, 74^v; vezi și 57^v, 61^v), „ei, neștiind nimic *pentru* gropi, dediră mulți de acei ispolini prin gropi” (47^r), „veni la Alexandru-împărat și-i spusă toate cele *pentru* Poriu-împărat” (55^r), „Iată, să știi, împărăție ta, *pentru* viața noastră” (58^r), „să bucură Alexandru și toate oștile *pentru* venire lui Filon” (52^v; vezi și 74^v);

pre (13^r-5, 30^v-8, 52^r-9, 76^r-6 etc.), cu 443 de atestări, întrece cu mult în frecvență actualul *pe* (33 de apariții). Uneori, contextul în care apare *pre* se potrivește celui exprimat astăzi prin prepoziția *în*: „avem nădejde *pre* Dumnedzău” (28^r) sau *după*: „să închinară lui Alexandru *pre* obiceiul împărătescu” (59^r) ori, probabil, prin locuțiunea prepozițională „față de”: „ești milostiv *pre* greșii tăi” (63^v, 64^r);

preste (23^r-2, 38^r-2, 55^v-2 etc.), cu 43 de apariții, este unica forma înregistrată;

spre redă sensuri – astăzi învechite – ale cărui echivalente semantice sînt „de”: „Și te milostivești *spre* noi, împărate Alexandre” (15^r), „să milostiviră Alexandru *spre* dîșii” (19^v; vezi și 17^r, 22^r-2, 25^r, 27^v, 30^r, 42^r, 48^r-2) și „asupra”, împotriva”: „aflară 1300 de oaste gata de război și îndată porceasără *spre* Alexandru” (35^v), „nu vă întristaț *pentru* că aduce Darie atîte oști *spre* noi” (28^r; vezi și 28^v-2, 51^v, 52^v);

supt (15^v, 35^r, 58^r, 72^r etc.) corespunde, ca sens, actualului *sub*.

Conjuncția. Din seria conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale care cunosc forme și sensuri mai puțin cunoscute astăzi sînt de menționat:

au conservă sensul arhaic: „Și oare cred oamenii că am luat eu toată lume și am fost și pînă la rai *au* nu cred?!” (71^v; vezi și 18^r, 72^r, 72^v etc.) și are șapte apariții, în jumătate mai puțin decît *sau*, dar mai mult decît *ori*, toate trei folosite și în construcții corelative cu ele însele: „*Au* îți schimbă numele, *au* să faci precum fac și eu” (72^v); vezi și *sau...sau* (46^v-4), *ori...ori* (72^r). Într-un caz, *au*, motivat stilistic, intră în relație reciprocă cu *ori*: „m-au trimis ca *ori* împărăție ta să mergi la Machedonie, *au* e să vie aice” (71^v);

ca cum, formațiune populară, se deosebește de locuțiunea actuală numai prin formă, româna literară recomandînd, din motiv eufonic, intercalarea lui *și* între elemente: „mă bat cu gîndurile *ca cum* s-ar bate o corabie de valuri prin mijlocul mării” (72^r; vezi și 28^v, 56^r, 70^v, 76^r);

căci că și *pentru căci*, exprimînd raportul cauzal, au sensul „pentru că”: „Nu-ți mulțămăsc de carte ce mi-ai trimis, că nu fu într-însa cuvinte de împărat, ce de măgariu, *căci că* tu te laudzi mie” (27^v), „mă certară foarte rău, *pentru căci* am venit la voi” (16^v);

ce, realizînd valoare adversativă, nu apare notat niciodată ca *ci*: „oștile tale nu ascultă, *ce* iată că vin” (55^v; vezi și 47^v, 71^v etc.). Numeroase sînt însă și cazurile în care *ce*, nefiind coocurent cu adverbul de negație *nu*, exprimă valoare conclusivă, echivalînd cu una din conjuncțiile *așadar*, *deci*: „*Ce* acum eu voiesc așa: să ne lovim noi amîndoi” (54^v), „*Ce* să știi tu că... (13^v, 14^r, 28^r), „*Ce* mergi, Alexandre, că-l vei birui” (55^r) etc. Aceeași valoare este consemnată în locuțiunea conjuncțională *ce însă*, în care *ce* este întărit, pleonastic, de *însă*: „*Ce însă* mă aștaptă pînă cînd mă voi întărca” (13^r);

cît nu cunoaște forma contemporană *încît* și apare în 31 de exemple: „atîta oaste are Alexandru, *cît* nu să mai știe cîsla și sama” (26^v; vezi și 26^v-2, 52^r-3 etc.);

dară (38^r-2, 47^v-2, 65^v-4, 74^r etc.) și *iară* (22^v-2, 35^v-3, 51^v-3, 67^v-4 etc.) sînt fonetisme vechi ale adversativelor curente în limba de astăzi; cf. însă, o dată, *iar* (75^v);

de vreme că: „Mumă să-m fii de astădz înainte, *de vreme că* m-ai născut a do<oa> oară” (68^r) și *de vreme ce* (59^r, 63^r, 72^v) sînt locuțiuni conjuncționale curente în toată perioada veche, ambele înregistrînd sensul „dacă”, cu rezerva că prima nu ține de registrul literar modern.

Interjecția. Interjecțiile și locuțiunile interjecționale folosite în textul cercetat nu ridică, în general, probleme de sens, fiind cele cunoscute și în limba literară de astăzi (*ah*, *iată*, *o*, *oh*, *vai*, *vai de mine*). Excepție fac interjecțiile *ian* și *ni*, răspîndite încă în cele mai vechi texte românești (vezi Densusianu II 1961, p. 186), care, urmate de conjunctiv sau de imperativ, au înțelesul „hai”, eventual „ia”: „Omule, *ian* trage cu săgeata să te vâz!” (73^r; vezi și 17^r, 71^r), „*Ni* să-l gonim și să-l tăiem!” (16^v).

Concluzii. Observațiile generalizatoare care se impun sînt în măsură să evidențieze o tendință tot mai bine conturată a limbii române de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea,

aflată la confluența dintre perioada veche cu perioada modernă. Este vorba, în primul rând, de promovarea tot mai hotărâtă a inovațiilor morfologice, răspândite în deosebi de texte editate, în dauna fenomenelor morfologice arhaice, conservate în special în producții manuscrise elaborate în această epocă (iar textul de care ne ocupăm este unul de acest tip).

Această dualitate proprie sistemului morfologic al textului cercetat este, în general, bine reprezentată: *frate* ~ *frăține*; *ușe*, *grije* ~ *ușa*, *mreja*; *pașii* (substantiv nume de persoană) ~ *pașe*; *daruri* ~ *arce*; *lumii* ~ *lumiei*; *omule* ~ *oame*; articol genitival invariabil ~ articol genitival variabil; *lui* ~ *său*; *el sîngur* ~ *eu însuși*; *mieu* ~ *mei*; *care* ~ *carele*; *cură* ~ *curge*; *cre(d)z* ~ *cred*, *să închidă* ~ *să închidă*, *(nu) pot* ~ *nu poci*; *(ei) sta* ~ *(ei) stau*; *au (mers)* ~ *a (mers)*; *voi fi* ~ *oi fi*; infinitivul scurt ~ infinitivul lung; *acole* ~ *acolo*, *au* ~ *oare*; *au* ~ *sau*, *de vreme că* ~ *de vreme ce*; *pre* ~ *pe* etc.

Alteori textul înfățișează exclusiv forme și sensuri particulare (astăzi învechite, regionale sau/și populare) de tipul: *copaciul*, *cară*, *izvoară*, *pahară*, *al doile*, *goli* (adjectiv), *tot* (= *fiecare*), *trebuiește*, *(ei) avea*, *(ei) grăie*, *dede(ră)* „dădu(ră)”, *puind*, *stătut* (participiu), *aice*, *atuncea*, *încăș*, *oarecînd*, *tocma*, *cătră*, *împrotiva*, *preste*, *supt*, *căci că* „pentru că”, *ni* „hai!/ia!” etc.

Referințe bibliografice

- Avram 1975 = Mioara Avram, *Despre formele de perfect simplu cu -ră la singular*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXVI, nr. 1, p. 27-36.
- Avram 1987 = Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, București.
- Berea 1961 = Elena Berea, *Din istoria posesivului său-lui în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XII, nr. 3, p. 324-325.
- Densusianu II 1961 = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române. Vol. II. Secolul al XVI-lea*. Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, București.
- Edelstein 1958 = Frieda Edelstein, *Despre „legătura relativă” în limba română*, în „Cercetări de lingvistică”, XXIII, nr. 1, p. 93-96.
- Gheție 1973 = Ion Gheție, *Originea auxiliarului a de la pers. 3 a perfectului compus*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXIV, nr. 4, p. 421-430.
- Gheție-Mareș 1974 = Ion Gheție, Al. Mareș, *Graururile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București.
- GALR I 2005 = *Gramatica limbii române. I. Cuvântul*, București.
- Frîncu 1969 = Constantin Frîncu, *Formele de persoana a III-a ale auxiliarului de la perfectul compus. Privire istorică*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XX, nr. 3, p. 299-318.

- Frîncu 1971 = Constantin Frîncu, *Vechimea și răspîndirea formelor să deie, să steie, să beie, să ieie în graiurile dacoromâne*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXII, nr. 3, p. 261-276.
- Frîncu 1980 = Constantin Frîncu, *Din istoria verbelor neregulate: perfectul simplu și mai mult ca perfectul verbelor a da și a sta*, în „Limba română”, XXIX, nr. 4, p. 307-316.
- Iliescu 1956 = Maria Iliescu, *Concurența dintre pronumele relativ care și ce*, în *Studii de gramatică*, I, București, p. 25-36.
- ILRL 1997 = *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frîncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu. Coordonator: Ion Gheție, București.
- Neagoe 1973 = Victorela Neagoe, *Despre -ră- în formele de perfect simplu și mai mult ca perfect*, în „Fonetica și dialectologie”, VIII, p. 129-139.
- Nilsson 1958 = Elsa Nilsson, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain modern. Etude de syntaxe descriptive*, Lund.
- Rizescu 1963 = I. Rizescu, *Cu privire la dubla negație în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XIV, nr. 4, p. 471-478.